

Liudas Glemža

Delegaci miasta Kowna na sejmach Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII wieku

Rocznik Lituanistyczny 3, 155-172

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Liudas Glemža

Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie

Delegaci miasta Kowna na sejmach Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII wieku¹

Zarys treści

W okresie panowania Stanisława Augusta magistrat miasta Kowna wysyłał swoich delegatów na sejmy aż osiem razy: od sejmiku elekcyjnego 1764 r. do ostatniego grodzieńskiego w 1793 r. Najprawdopodobniej do czasu reform Sejmu Czteroletniego zainteresowanie kownian było ograniczone do spraw lokalnych ich miasta. W 1789 r. pod wpływem *Wiadomości o pierwsiastkowej miast zasadzie w Polsce* Michała Swinarskiego w kowieńskiej instrukcji znalazły się pierwsze żądania o treści politycznej, dotyczące całej Rzeczypospolitej – aby delegaci miast mieli prawo głosu na każdym sejmie. Z drugiej strony Kowno zawsze orientowało się na największe miasta Wielkiego Księstwa – Wilno i Grodno. W prośbach do sejmiku kownianie skupiali uwagę na handlu, rzemiośle, komunikacji miasta, ale dążąc do swoich celów, starali się wykorzystać zmiany zachodzące w całym państwie. Na podstawie kowieńskiego przykładu można zaryzykować tezę, że aktywność polityczna mieszczan litewskich była większa niż dotychczas sądzono w historiografii.

Abstract

During the reign of King Stanislaus Augustus, the burghers of Kowno (Kaunas) sent their delegates to the Sejm of the Commonwealth as many as eight times, starting from the Election Sejm of 1764 to the last, Grodno (Hrodna) Sejm, in 1793. But, most probably, until the reforms of the Four-Year Sejm (1788–1792), their interests focused on local problems and matters concerning their city. In 1789, under the influence of Michał Swinarski's text *Wiadomości o pierwsiastkowej miast zasadzie w Polsce* (Knowledge of the Primary Principle of Cities in Poland), the instruction of the Kowno sejmik included the first political demands applying to the whole Commonwealth – that representatives of townsmen should participate, with voting rights, in every sejm. On the other hand, Kaunas had always been oriented toward the largest cities of the Grand Duchy of Lithuania – Wilno (Vilnius) and Grodno. In their requests to the Sejm, the burghers focused mainly on local affairs: commerce, crafts, city's transport, but – in pursuing their objectives – they tried to build on changes within the whole Polish-Lithuanian Commonwealth. The example of Kowno allows us to presume that Lithuanian townsmen were more active politically than previously thought in the literature on the subject.

¹ Artykuł powstał w ramach projektu naukowego Litewskiej Rady Nauki „Tożsamość i transformacje społeczno-polityczne elit miejskich na przełomie XVIII i XIX wieku: studium przypadku Kowna”, nr LIP-094/2016 / Scientific project of the Research Council of Lithuania „Identities and the Sociopolitical Transformations of the Townsmen's Elite in Second Half of 18th–First Half of 19th Centuries: the Case of Kaunas”, No.: LIP-094/2016.

Słowa kluczowe: miasta, mieszczaństwo, Sejm, delegacje, Kowno

Keywords: towns, burghers, Sejm, delegations, Kowno (Kaunas)

W drugiej połowie XVIII w. Kowno zajmowało wyjątkową pozycję w Wielkim Księstwie Litewskim i cieszyło się prawem samorządu, chociaż w skali Rzeczypospolitej było miastem relatywnie niedużym. Po zmniejszeniu terytorium państwa w wyniku pierwszego rozbioru pod względem liczby mieszkańców ustępowało ono pięciu miastom królewskim Wielkiego Księstwa – Wilnu, Grodnu, Mińskowi, Brześciowi i Pińskowi, ale pod względem liczby budynków murowanych tylko Wilnu i Grodnu. Liczba kamienic, chociaż skromna, świadczyła o rozwoju w poprzednich stuleciach. W końcu XVIII w. miasto przekraczało 300 dymów, w jego granicach znajdowały się 34 kamienice (bez kościołów i klasztorów), a liczba mieszkańców wynosiła od 4 do 5 tys.² Pomimo swej wielkości, Kowno było miastem wielokulturowym, w którym najbardziej wpływowymi były społeczności katolicka i luterńska, konkurujące ze sobą od XVI w. Od tegoż stulecia miasto było też istotnym posiadaczem ziemskim, którego posiadłości rozciągały się na 20 km za Niemen. Kowno miało długie i nieprzerwane tradycje samorządu, oprócz tego – ulokowane przy ujściu Wilii do Niemna – zajmowało strategiczne miejsce na szlaku handlowym do Prus. Jednak w drugiej połowie XVIII w. handel w Kownie dogorywał.

W okresie panowania Stanisława Augusta kownianie wysyłali swoich przedstawicieli na sejmy aż osiem razy. Mieszczanie kowieńscy nazywali ich delegatami, lub – wzorem szlachty – posłami. W 1776 r. w księdze protokołów magistratu pisarz nazwał ich „naszych posłów od całego miasta J[ego] k[rólewskiej] m[o]ści Kowna”³. Wybrany delegatem wójt swoją misję w Warszawie określał „funkcją poselstwa”⁴. Coraz częściej używano jednak określenia delegat. Plenipotentami częściej byli określane przedstawiciele mieszczan w Sądzie Asesorskim Wielkiego Księstwa, ale były także wyjątki. W 1766 r. wybranych reprezentantów miasta do Sądu Asesorskiego nazywano „delegatami i generalnymi plenipotentami”⁵. Najpewniej tym razem taka nazwa wiązała się z szerokimi uprawnieniami. Wybór delegatów i plenipotentów uchwalano na posiedzeniu magistratu, po wniesieniu kandydatur przez wójta albo burmistrza.

Mieszczanie dobrze znali drogę do Warszawy, gdyż właśnie tam ulokowany był litewski Sąd Asesorski, który rozwiązywał spory pomiędzy kownianami, konflikty z sąsiadami stanu szlacheckiego oraz Żydami. Do asesorii wysyłano plenipotentów miasta lub – za wynagrodzenie – angażowano do tego rezydującą

² L. Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas 2010, s. 34–35; Z. Kiaupa, *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, t. 7, cz. 1, Vilnius 2013, s. 177.

³ LPAH, f. SA, b. 19587, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 19 X 1776, k. 419a.

⁴ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 16 XI 1776, k. 421a–422a.

⁵ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 2 V 1766, k. 243.

w Warszawie szlachtę. Dużo bliżej było do Grodna, gdzie rezydowała Komisja Skarbowa Litewska. Do Grodna przedstawiciele Kowna udawali się kilkakrotnie w celu wyjaśnienia spraw podatkowych. Również tam dwukrotnie w epoce stanisławowskiej zbierał się sejm Rzeczypospolitej (w 1784 i 1793 r.).

W 1764 r. delegaci z Kowna wyruszyli do Warszawy dwukrotnie. Obserwowali sejm elekcyjny i koronacyjny. W 1776 r., kiedy ważyły się losy miast Litwy, jeszcze raz wysłali swoich delegatów do Warszawy. Na sejm w Grodnie w 1784 r. też posłali delegatów, którym udało się nawet uzyskać audiencję u władcy. W czasie Sejmu Czteroletniego zareagowali na zaproszenia Starej Warszawy i przybyli trzy razy. W 1793 r. zaś wysłali swojego delegata na koniec sejmów grodzieńskich (zob. tab. 1).

Tabela 1. Delegaci miasta Kowna na sejmach Rzeczypospolitej w latach 1764–1793

Data obrad sejmowych	Delegaci	Rezultaty wyprawy delegatów
11 VIII–19 X 1764	Stefan Głębocki <i>wójt</i> , Teodor Padecki <i>pisarz</i>	?
10 XI 1764–10 I 1765	Jakub Abramowicz <i>radca</i> , Bartłomiej Stefanowicz <i>landwójt</i>	Przekazali prośby miasta
15 VIII–16 XI 1776	Stefan Głębocki <i>wójt</i> , Tomasz Rejs <i>radca</i> , Jan Abramowicz <i>pisarz</i>	Przekazali prośby miasta kanclerzom WKL i sejmowi oraz zaproponowali projekt oddzielnej konstytucji dla miasta Kowna
14 X–18 XI 1784	Józef Chrapicki <i>burmistrz</i> , Walenty Gierley <i>radca</i>	Spotkali się z dygnitarzami WKL i samym królem oraz przekazali prośby miasta sejmowi
24 III–15 V 1789	Daniel Kalof <i>eksburmistrz</i> , Jan Krzyżanowski <i>radca</i>	Spotkali się z dygnitarzami WKL, magistratem Starej Warszawy oraz delegatami miast WKL, z którymi spisali wspólne prośby do sejmów od miast WKL
12 XI 1789–28 I 1790	Szymon Kozłowski <i>burmistrz</i> , Daniel Kalof <i>eksburmistrz</i>	Spotkali się z dygnitarzami WKL, razem z delegatami Warszawy i wszystkich miast Rzeczypospolitej podpisali Memoriał miast, przekazali swoje żądania plenipotentom miast i deputacji miast sejmowych
28 V–30 VI 1791	Daniel Kalof <i>eksburmistrz</i> , Bartłomiej Apoloński <i>radca</i>	Podziękowali za prawo o miastach, przekazali prośby do sejmów, razem z delegatami z innych miast brali udział w debatach nad nową ustawą dla miast
5 XI–7 XII 1793	Józef Chrapicki <i>wójt</i>	Brał udział w debatach nad nową ustawą dla miast sejmów grodzieńskich

Źródło: LPAH, f. SA, b. 19587, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 11 VIII 1764, 10 I 1765, 15 VIII 1776, 16 XI 1776, 14 X 1784, k. 204–204a, 209a, 416a–417, 421a–422a, 655a; LPAH, f. SA, b. 19560, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 5 XI 1793, k. 146; L. Glemża, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas 2010, s. 42–53.

Już po rozpoczęciu sejmku konwokacyjnego w 1764 r. na posiedzeniu magistratu rozważano propozycję wysłania delegatów do Warszawy, mieszczanie zadecydowali jednak, aby się nie spieszyć i „przrzekli tego nie zaniedbać”⁶. Z inicjatywy wójta Stefana Głębockiego przypomniano sobie o tym przed rozpoczęciem sejmku elekcyjnego. Magistrat wybrał delegatów, jednym z nich został wójt⁷. W Warszawie delegaci spędzili około dwóch miesięcy. Wójt Głębocki po powrocie wyjaśniał na posiedzeniu magistratu, że w czasie sejmku elekcyjnego przekazał różnym senatorom prośby zgodne z przygotowaną dla niego instrukcją, lecz oznajmiono mu, że wszystkie decyzje w sprawie miast zostaną podjęte podczas sejmku koronacyjnego. Z tego powodu magistrat zadecydował o wysłaniu delegatów również na sejm koronacyjny⁸. Ci jednak powrócili po dwóch miesiącach i oznajmili, że prośby kownian nie przyniosły żadnych rezultatów, najpierw zostanie bowiem utworzona komisja królewska do spraw miast⁹. Wkrótce do Warszawy wyruszyły kolejno jeszcze dwie delegacje miejskie¹⁰. Pierwszej z nich zostały doręczone miejskie przywileje. Najważniejszym celem podróży plenipotentów były spory, jakie powstawały w sądach asesorskich, jednak równoległe podejmowano decyzje w innych sprawach miejskich, ale zachowane źródła nie pozwalają na określenie, czego one dokładnie dotyczyły. Obok audiencji u dygnitarzy Wielkiego Księstwa mogły być nawiązywane kontakty z warszawskimi mieszczanami, którzy jako pierwsi wystąpili z inicjatywą przygotowania do sejmku podań w imieniu wszystkich miast Rzeczypospolitej¹¹. Tak czy inaczej, w wyniku czterech podróży plenipotentów Kowna (w ciągu półtora roku) osiągnięto pewne rezultaty. Na początku 1767 r. delegaci przywieźli z Warszawy przywilej konfirmacyjny Stanisława Augusta wraz z portretem władcy¹².

W 1776 r. do Kowna dotarły wiadomości o przygotowywanej nowej ustawie dla miast i propozycjach odebrania miastom prawa do posiadłości ziemskich. Dla kownian byłoby to bardzo bolesnym ciosem, bo 2/3 dochodów miejskich stanowiły przychody agrarne oraz ulokowane poza terenem miasta karczmy, młyny, cegielnie, prom itd. (zob. wykres 1). W magistracie wystąpił wójt Głębocki „względem podróży na sejm do Warszawy dla prezentowania przywilejów i staranności ocalenia ogrodników swoich we Fredzie¹³ swojej. Gdyż dają się odgłosy bardzo przeciwne miastom”. Magistrat znowu wybrał delegację miejską,

⁶ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 14 V 1764, k. 200.

⁷ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 11 VIII 1764, k. 204–204a.

⁸ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 19 X 1764, k. 206.

⁹ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 10 I 1765, k. 209a.

¹⁰ *Ibidem*, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 15 X, 17 X i 22 X 1765, 29 IV i 2 V 1766, k. 224a, 225, 226, 242a, 243.

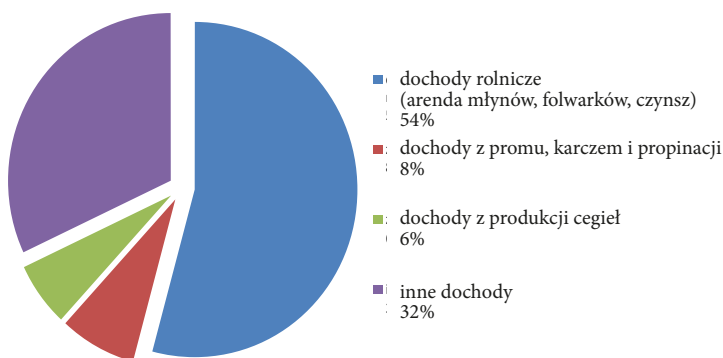
¹¹ W. Smoleński, *Mieszczanstwo warszawskie w końcu wieku XVIII*, Warszawa 1976, s. 70; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 579.

¹² LPAH, f. SA, b. 19587, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 26 I 1767, k. 254–254a.

¹³ Tak zwany był największy folwark należący do miasta Kowna od XVI w.

z wójtem na czele¹⁴. Wyposażono ich w trzynaście nadanych miastu przywilejów: od Aleksandra Jagiellończyka po najnowsze przywileje confirmacyjne Stanisława Augusta. Ze spisu przywilejów wynika, że cele mieszczan były bezpośrednio związane z własnością ziemską. Trzecim przywilejem był „Przywilej króla J[ego] mści Alexandra Confirm[acyjny] na kupie Folwarku *sub anno* 1498”¹⁵. Najstarszy przywilej Kazimierza Jagiellończyka nie był potrzebny, gdyż w tym czasie Freda nie była jeszcze we władaniu miasta. Z tego można wnioskować, że podstawowym celem wyprawy było udowodnienie prawa kownian do posiadłości ziemskich położonych poza miastem.

Wykres 1. Dochody miasta Kowna w latach 1779–1785

Źródło: oprac. na podstawie ksiąg burmistrzowskich dochodów i wydatków miasta Kowna z lat 1779–1785: LPAH, f. 443, a. 5, b. 534, k. 141–148, 150–157, 168–182, 187–198a, 232–242; *ibidem*, b. 534a, k. 76–90, 97–109. Więcej pełnych ksiąg kowieńskich o charakterze ekonomicznym z danego okresu się nie zachowało.

W Warszawie delegaci na początku zwrócili się do kanclerza litewskiego, przez którego zostali przyjęci na zebraniu i pozwolono im głośno przeczytać prośby miasta¹⁶. Kownianie odwoływali się do przywilejów władców dla obywateli Wielkiego Księstwa Litewskiego, aktu unii lubelskiej, Statutu litewskiego, konstytucji sejmowych, przywilejów dla miasta, dekretów sądu asesorskiego, „słowem temi wszystkimi warunkami, jakie prawa boskie i naturalne, prawa narodów i cywilne za nie wzruszone poczytuje, w tym jednak czasie zastrzeżone zostaje toż miasto rozchodzącą się wieścią o niejakiach zamysłach na ujmę praw i własności jego w czasie sejmku terażniejszego zmierzających” prosili o zachowanie praw miejskich zagwarantowanych ustawami i przywilejami¹⁷. Później, ośmieleni

¹⁴ LPAH, f. SA, b. 19587, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 10 VIII 1776, k. 415 a.

¹⁵ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 15 VIII 1776, k. 416a–417.

¹⁶ Kanclerzem był Aleksander Sapieha, a podkanclerzym Joachim Littawor Chreptowicz. Z braku informacji źródłowej nie można dzisiaj stwierdzić, do którego z nich zwrócili się kownianie.

¹⁷ LPAH, f. SA, b. 19587, Prośba miasta Kowna do J[asnie] O[świeconego] J[ego] m[i]ł[os]ci Kanclerza W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego] o Pana N[ajjaśniejszego] N[ajlaskawego], 1776, k. 423–423a.

sukcesem, przygotowali prośby miasta Kowna¹⁸ i projekt konstytucji dla miasta¹⁹, który wydrukowali. Jak twierdził wójt, zostały one przeczytane w sali sejmowej i zdobyły akceptację posłów. Prośby delegatów kowieńskich oraz innych większych miast litewskich zaowocowały sukcesem, zachowano bowiem ich prawa do posiadłości ziemskich²⁰.

Obok miejskich prośb poruszono problem dysydentów, w prośbach miasta Kowna oskarżanych o samowolę. Po staraniach protestantów, których przedstawiciele również przybyli do Warszawy, projekt ostatecznie nie został przyjęty. Wójt oskarżał protestantów, że ci poprzez swoich wpływowych rzeczników wyjaśniali, iż wszelkie spory powinny być rozwiązywane w sądzie asesorskim, a nie na sejmie²¹. Przedstawiciele protestantów przygotowali swoją odpowiedź na prośby miasta Kowna do sejmu, w których zgadzali się z wszystkimi prośbami kierowanej przez wójta delegacji, odrzucając jednak kierowane wobec nich oskarżenia²².

Innym problemem, o którym dowiedzieli się delegaci w Warszawie, był projekt przedstawicieli szlachty kowieńskiej w sprawie używania nowo budowanego ratusza kowieńskiego do zwoływania sejmików oraz pracy sądów powiatowych. Za mieszczanami wstawili się, jak wyjaśniał magistratowi wójt, kanclerze litewscy oraz sam władca²³, a później spór został przeniesiony do Departamentu Sprawiedliwości Rady Nieustającej²⁴. Można zatem uznać, że ta trwająca trzy miesiące wyprawa była owocna. Kownu, jak i innym miastom litewskim udało się zachować prawa do dysponowania posiadłościami ziemskimi, co nie udało się miastom królewskim w Koronie. Dla Kowna utrata posiadłości ziemskich oznaczałaby spadek dochodów o ponad połowę oraz najprawdopodobniej kolejny upadek. Wydaje się, że podobna sytuacja była również w innych miastach Litwy.

Od 1776 r. rozwijały się kontakty z centralnymi instytucjami państwowymi – Radą Nieustającą oraz jej departamentami – policji oraz sprawiedliwości. Przekazywanie prośb miejskich do władzy centralnej stało się łatwiejsze. Lecz

¹⁸ *Ibidem*, Druga prośba z projektem do konstytucji od miasta Kowna, 1776, k. 423a–425.

¹⁹ *Ibidem*, Ubezpieczenie i warunek dla miasta naszego Kowna, 1776, k. 425–425a.

²⁰ Ustawa podatku Księstwu Litewskiemu, 1776, w: *Volumina legum*, t. 8, Petersburg 1860, s. 567–568.

²¹ LPAH, f. SA, b. 19587, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 16 XI 1776, k. 421a–422a.

²² *Ibidem*, Usprawiedliwienie i odpowiedź z strony obywateli miasta J[ego] K[rólewskiej] m[i]łości i Rzeczypospolitej Kowna *Augustionis Religionis* na skrypcie, czyli projekt drukowany przez Stefana Głębockiego wójta kowieńskiego, z obelżeniem dysydentów tegoż miasta Kowna wspólnie obywateli rozrzucony pod tytułem w nadmienieniu o nieszczęśliwościach miasta Kowna, 1776, k. 426–426a.

²³ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 16 XI 1776, k. 422–422a.

²⁴ *Ibidem*, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 2 V 1780, 5 i 15 IV 1783, k. 536a, 618, 621; LPAH, f. SA, b. 13873, Rezolucja Rady Nieustającej do magistratu miasta Kowna, 29 IV 1783, k. 607–608a; AGAD, tzw. Metryka Litewska, dz. VII, b. 91, Memoriał miasta Kowna do Departamentu Sprawiedliwości, 1783, k. 560–561.

intensywne kontakty z Departamentem Policji szybko ustały. Po dwóch raportach o stanie miasta razem z prośbami, których departament nie mógł wprowadzić bez sejmu, kontakty praktycznie zostały zerwane, podobnie było w przypadku innych miast Litwy²⁵.

W 1784 r. sejm zbierał się w Grodnie. Dlatego magistrat rozważał, jak zbierający się w pobliżu sejm mógłby pomóc w rozwoju Kowna. Na czele delegacji stanął sam burmistrz Józef Chrapicki. Zgodnie z jego propozycją²⁶ delegaci na drogę otrzymali 15 antałów kowieńskiego miodu lipowego, którymi miano zamiar doprosić się audiencji u władcy. Nadzieje nie okazały się płonne. Antały zostały rozdane kanclerzowi litewskiemu i innym senatorom. Jeden oddano królewskiemu kamerdynerowi, a aż dziesięć – samemu królowi Stanisławowi Augustowi²⁷. Delegaci wrócili po miesiącu i opowiadali o rezultatach wyprawy. Burmistrz Chrapicki opowiadał o udanej podróży, gdyż projekty opracowane na wniosek miasta zostały przekazane nie tylko do sejmu, ale wręczone również samemu królowi. Burmistrz chwalił się audiencją u samego króla, jego ustną odpowiedzią na prośby kownian oraz obietnicą, „iz sam Najjaśniejszy Pan w roku przyszłym miał przejeżdżać przez Kowno i uwarzyć, co może miasto uszczęśliwić i co onemu uszczęśliwieniu może być potrzebnego”²⁸. Wiadomo jednak, że król przez Kowno i tak nie przejechał, a podstawowe życzenia mieszczan nie zostały spełnione. Z drugiej strony, wizyta zaowocowała reklamą kowieńskiego miodu lipowego. W jednym z artykułów opublikowanych na łamach „Dziennika Handlowego i Ekonomicznego” z 1787 r. czytelników namawiano do rezygnacji z drogich zagranicznych win, pisano o wspaniałym i cenionym od dawna miodzie kowieńskim, który chwalili nie tylko królowie Rzeczypospolitej, ale również Francji, wspomniano też o jego właściwościach leczniczych²⁹.

Przed samym Sejmem Czteroletnim, na kolejną prośbę kownian (a nie z inicjatywy władzy centralnej), w Kownie została założona Komisja Dobrego Porządku *Boni ordinis*. Kownianie pragnęli, aby wyjaśniła ona naruszenia finansowe burmistrzów oraz rozwiązała przeciągające się spory wewnętrzne. Pomimo pokładanych w niej nadziei kownian, z powodu późnego podjęcia działań, komisji nie udało się rozwiązać problemów wewnętrznych, jednak od razu przejęła ona kontrolę nad magistratem³⁰.

²⁵ R. Šmigelskytė-Stukienė, E. Brusokas, L. Glemža, R. Jurgaitis, V. Rakutis, *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje. Valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius 2015, s. 249.

²⁶ LPAH, f. SA, b. 19587, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 14 X 1784, k. 655a.

²⁷ LPAH, f. 443, a. 5, b. 534, Księga burmistrzowska dochodów i wydatków miasta Kowna, 1784, k. 195.

²⁸ LPAH, f. SA, b. 19587, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 18 XI 1784, k. 656.

²⁹ „Dziennik Handlowy i Ekonomiczny” (Warszawa) 1787, s. 103–105.

³⁰ *Geros tvarkos komisijos Kaune 1786 m. kūrimo dokumentai*, wyd. L. Glemža, „Kauno istorijos metraštis” 2, 2000, s. 212–213; T. Srogosz, *Geneza i funkcjonowanie komisji dobrego porządku*, w: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 2, Łódź 1995, s. 161; B. Czartoryskich, nr 857,

Na początku Sejmu Czteroletniego wszystkie związane z wydatkami działania mieszczan należało uzgadniać z członkami komisji. W marcu 1789 r., tak jak i inne magistraty miast królewskich Rzeczypospolitej, kownianie otrzymali od prezydenta Starej Warszawy Jana Dekerta zaproszenie na zebranie w Warszawie i wspólne omówienie spraw miast³¹. Magistrat Kowna niezwłocznie wybrał swoich delegatów, jednak powstały wątpliwości co do konieczności informowania prezesa Komisji Dobrego Porządku i posła na sejm Michała Antoniego Zaleskiego. Nie zważając na naciski i nie otrzymawszy instrukcji, większość członków magistratu wysłała swoich delegatów do Warszawy, a tłumacząc się brakiem czasu, obiecała instrukcje dla delegatów dostarczyć pocztą³². Dowiedziawszy się o wysłaniu przez magistrat delegatów, komisarz Komisji Dobrego Porządku Ignacy Siwicki zażądał niezwłocznie ich zawrócenia, jednak kownianie go nie posłuchali³³. Po miesiącu od ich wyjazdu do magistratu dotarło pismo, w którym prosili oni o przysłanie do Grodna wozu z końmi, aby mogli powrócić do Kowna³⁴. Na posiedzeniu magistratu delegaci zjawili się jednak dopiero po miesiącu i dopiero wtedy rozliczyli się z magistratem ze swojej działalności w Warszawie³⁵. Przedłużona wyprawa kownian pozwala domniemywać, że w Warszawie mogli się zatrzymać ze względu na mocno spóźnionych delegatów Wilna (albo również przedstawicieli innych miast litewskich)³⁶. W kwietniu–maju 1789 r. zebrani w Warszawie delegaci miast Litwy przygotowali oddzielne od miast Korony prośby do sejmu³⁷.

Po dwóch miesiącach kownianie otrzymali drugie zaproszenie od magistratu Starej Warszawy i prezydenta Jana Dekerta, który zapraszał kowieński magistrat do wysłania swoich przedstawicieli do Warszawy przed 25 sierpnia, gdyż właśnie wtedy sejm powinien debatować nad sprawami podatkowymi³⁸. Kownianie nie spieszyli się i zdecydowali spytać warszawian, jak długo delegaci będą bawić w Warszawie oraz wysłać list do prezesa kowieńskiej Komisji Dobrego Porządku Michała Antoniego Zaleskiego i poprosić go, aby doglądał spraw Kowna

Prawidła dla magistratu Kowna od Komisji Boni Ordinis, 8 III 1788, k. 263–273; R. Civinskas, L. Glemža, *Kauno magistrato politinės kultūros bruožai XVIII–XIX a. sandūroje*, „Kauno istorijos metraštis” 3, 2002, s. 70–71.

³¹ LPAH, f. SA, b. 13875, List magistratu Starej Warszawy do miast Rzeczypospolitej, 18 III 1789 (do książki akt magistratu kowieńskiego został wpisany już 24 III 1789), k. 79–79a.

³² LPAH, f. SA, b. 19560, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 24 III 1789, k. 42–43.

³³ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 28 III 1789, k. 44.

³⁴ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 22 IV 1789, k. 48.

³⁵ *Ibidem*, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 15 i 18 V 1789, k. 50, 51.

³⁶ L. Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų...*, s. 47.

³⁷ Prośby miast litewskich do najjaśniejszych stanów Rzeczypospolitej, [pierwsza połowa 1789 r.], w: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 2, oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski, Wrocław 1959, s. 94–98.

³⁸ K. Zienkowska, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1976, s. 39–40.

w Warszawie. Po pierwszym zjeździe w Warszawie kownianie zaczęli bardziej oglądać się na inne miasta, negocjować wspólną pozycję, dlatego wysłali listy do magistratów Wilna i Grodna, wypytując o ich plany³⁹. Ani Wilno, ani Kowno delegatów na drugi zjazd miast Rzeczypospolitej w Warszawie nie wysłali⁴⁰.

W październiku do Kowna dotarło trzecie zaproszenie magistratu warszawskiego na organizowaną przez mieszczan tzw. czarną procesję⁴¹, na którą Kowno delegowało swojego burmistrza Szymona Kozłowskiego oraz byłego burmistrza Daniela Kalofa⁴². Ostatni wziął udział w delegacji po raz drugi z rzędu. Delegatów znowu próbowali zatrzymać komisarze Komisji Dobrego Porządku, a kownianie po raz drugi ich nie posłuchali⁴³. Delegaci Kowna zostali przejęci przez prezydenta Warszawy Dekerta i częstowani – wraz z delegatami innych miast – obiadami, spotkali się z kanclerzami litewskimi, posłami kowieńskimi i samym prezesem Komisji Dobrego Porządku. Razem z przedstawicielami innych miast wzięli udział w tzw. czarnej procesji, spotkali się z królem, podpisali memoriał miast oraz akt zjednoczenia miast, wyrazili zainteresowanie sprawami miasta w sądzie asesorskim oraz spotkali się z plenipotentem miasta, adwokatem Józefem Fergisem⁴⁴. Ich wizyta trwała ponad dwa miesiące⁴⁵. Również oni musieli skontaktować się z nowo wybranymi plenipotentami miast na deputację, przekazać im życzenia miasta oraz negocjować pozycje z innymi miastami.

Kolejne zaproszenia z Warszawy dotarły do Kowna na początku 1791 r., przed debatą nad prawem o miastach w sejmie, jednak kownianie zdecydowali się nie wysłać delegatów ze względu na brak środków. Po namowach magistratu warszawskiego dotarły jeszcze zaproszenia plenipotentów miast Rzeczypospolitej Ignacego Grabowskiego i Antoniego Chevaliera⁴⁶. Niestety kasa miejska świeciła pustkami, gdyż kończący kadencję burmistrz Jan Krzyżanowski wszystkie środki z miejskiej kasy pożyczył prywatnej osobie na procent. Nowy burmistrz Henryk Essen twierdził, że nie udało mu się pożyczyć pieniędzy na wyprawę delegatów⁴⁷, dlatego zostali oni wyprawieni już po przyjęciu prawa o miastach i Konstytucji 3 maja oraz urzędzonego z tej okazji dużego, hucznego i szczególnie kosztownego święta (siedemnastokrotnie droższego od tradycyjnego, corocznego

³⁹ LPAH, f. SA, b. 19560, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 23 VII i 25 VIII 1789, k. 57, 61.

⁴⁰ L. Glemża, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miesty...*, s. 49–50.

⁴¹ LPAH, f. SA, b. 13875, List magistratu Starej Warszawy do miast Rzeczypospolitej, 12 X 1789 (wpisany do księgi magistratu kowieńskiego 3 XI 1789), k. 153.

⁴² LPAH, f. SA, b. 19560, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 3 XI 1789, k. 64.

⁴³ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 9 XI 1789, k. 64a.

⁴⁴ LPAH, f. SA, b. 13875, List delegatów kowieńskich z Warszawy do magistratu miasta Kowna, 28 XI 1789, k. 165–165a.

⁴⁵ LPAH, f. SA, b. 19560, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 28 I i 25 II 1790, k. 68, 71.

⁴⁶ *Ibidem*, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 17 II, 3 III i 14 IV 1791, k. 94–95, 97, 100.

⁴⁷ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 19 IV 1791, k. 102.

świętowania imienin Stanisława Augusta)⁴⁸. Delegaci byli zobligowani do podziękowania sejmowi za przyjęcie prawa o miastach, przekazania zobowiązania do ofiarowania 100 talarów na armaty, a także złożenia obietnicy o niepodejmowaniu jakichkolwiek przedsięwzięć mogących stać w sprzeczności z nowym prawem o miastach i określonym w nim statusem miasta⁴⁹. Kowno zostało miastem sądu apelacyjnego, w ustawie wspominało się również o wydziale kowieńskim. W Warszawie delegaci spędzili około miesiąca i razem z delegatami innych miast brali udział w przygotowaniu nowej ustawy⁵⁰. Na początku sierpnia, tak jak i w innych nowym prawem ustanowionych wydziałach, w Kownie jako plenipotenta wydziału kowieńskiego do sejmu wybrano szlachcica adwokata Józefa Fergisa⁵¹, który przed 1791 r. w Sądzie Asesorskim Litewskim zajmował się sprawami Wilna, a potem Kowna, w okolicach Kowna posiadał zaś nieduży dwór zwany Linków. Jego bezpośrednie związki z magistratem kowieńskim jeszcze przed 1791 r. nie budzą żadnych wątpliwości⁵².

Na ostatni sejm, który zebrał się w 1793 r. w Grodnie, kownianie swoją delegację wysyłali po powtórnej namowie przez magistrat Grodna, którego członkowie zapewniali, że obecność delegata z Kowna jest konieczna, gdyż zbierają się przedstawiciele wszystkich miast. Magistrat delegatów wybrał prawie od razu⁵³, jednak w okresie władzy Konfederacji Generalnej Wielkiego Księstwa Litewskiego w miastach przywrócono stan prawny sprzed ogłoszenia prawa o miastach. Funkcje kontrolne wobec magistratu wróciły do Komisji *Boni ordinis*, która utworzyła dział kontroli finansów miejskich, zwany Administracją, i przekazała mu obowiązek ewidencji finansów miejskich. W kasie były pieniądze, jednak podjęcie decyzji o wydaniu 60 talarów na podróż przeciągało się. W ramach oszczędności dwóch delegatów zastąpił jeden – wójt Józef Chrapicki⁵⁴. Już po miesiącu na zaproszenie kanclerza litewskiego wraz z Danielem Kalofem został on wydelegowany do

⁴⁸ Tradycyjnie wydatki na iluminacje nie przekraczały 100 zł, a uroczystości 8 V 1791 r. kosztowały nawet 1774 zł i 16 gr; zob. LPAH, f. 443, a. 5, b. 534a, Spis wydatków miasta Kowna w 1791–1792 roku przekazany Generalnej konfederacji WKL, 20 XII 1792, k. 198; *ibidem*, Kwit wydatków na iluminacje ratusza kowieńskiego, 8 V 1791, k. 255.

⁴⁹ „Jeśli delegacja z osób delegowanych już co ułożyła lub układać będzie, tedy nie ma nic imponować na miasto Kowno takiego, co się sprzeciwiało prawu lub położeniu tegoż miasta”, LPAH, f. SA, b. 19560, Instrukcja magistratu miasta Kowna [dana] delegatom kowieńskim w Warszawie, 28 V 1791, k. 106.

⁵⁰ K. Zienkowska, *op. cit.*, s. 208; W. Smoleński, *op. cit.*, s. 171; *Z archiwum wileńskiej izby kupieckiej. Korespondencja z r. 1791 wileńskiej izby kupieckiej z jej delegatem na sejm A.F. Tyklem*, oprac. W. Studnicki, „Przegląd Historyczny” 11, nr 1, 1910, s. 115.

⁵¹ *1791 m. rugpjūčio 13 d. instrukcija Kauno apygardos miestų pasiuntiniui į seimą*, wyd. V. Kryževičius, „Lietuvos istorijos metraštis 1974”, 1975, s. 67–69.

⁵² L. Glemža, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės miestų...*, s. 108–109.

⁵³ LPAH, f. SA, b. 19560, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 11 i 16 X 1793, k. 144a, 145. Najpierw delegatami zostali wybrani burmistrz Szymon Kozłowski i radca Jan Faber.

⁵⁴ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 5 XI 1793, k. 146.

Wilna. Wiadomość, że do Wilna przeniesiono centralne instytucje litewskie razem z Komisją Policji została przyjęta przez kownian z radością, dlatego postanowili przekazać kanclerzowi antał miodu lipowego⁵⁵.

Wysyłając delegatów, kownianie wręczyli im instrukcje sporządzone przez magistrat i gminę. Prośby do sejmu najczęściej były opracowywane przez samych delegatów w czasie podróży, ale na podstawie miejskich instrukcji. Bywały też jednak wyjątki. Zdarzało się, że delegaci otrzymywali instrukcje pocztą, już po wyruszeniu na miejsce sejmu. W jednym przypadku na osiem, w 1789 r., instrukcję dla delegatów na prośbę burmistrza przygotował regent Komisji Dobrego Porządku Antoni Dzieszuk.

Zarówno tekst instrukcji, jak i prośby miasta z 1764 i 1793 r. nie są znane. Podstawowe punkty instrukcji z 1784 r. zostały zapisane w protokole posiedzenia magistratu. Posiadane dane pozwalają jednak na pewne przypuszczenia i uogólnienia (zob. tab. 2). Najprawdopodobniej do czasu reform Sejmu Czteroletniego zainteresowanie kownian było ograniczone do spraw lokalnych miasta, nie licząc wzmianek z 1776 r. i uwagi o pierwszeństwie religii katolickiej. Nie należy jednak zapominać, że retoryki takiej używano w celu zapewnienia przewagi praw społeczności katolickiej nad protestancką. W 1789 r., bez wątplenia pod wpływem *Wiadomości o pierwiastkowej miast zasadzie w Polsce* Michała Swinarskiego⁵⁶, w instrukcji znalazły się pierwsze żądania o treści politycznej – aby delegaci miast mieli prawo głosu na każdym sejmie. W instrukcjach stale podkreślano adresatów próśb miejskich, najczęściej byli to dygnitarze litewscy i związani z miastem posłowie powiatu kowieńskiego. Poprzez ich wpływy mieszczenie starali się przekazać swoje prośby do sejmu. W instrukcji z 1791 r. został jednak wymieniony już tylko sejm. Wpływ na to miało powstanie instytucji plenipotentów miast Rzeczypospolitej, którzy pośredniczyli pomiędzy sejmem a miastami, co ułatwiło procedury. Wkrótce później powołano również przedstawicieli okręgów miejskich.

Kowno najczęściej orientowało się na najważniejsze miasta Litwy – Wilno oraz Grodno, z nimi omawiało strategię i taktykę działania. W protokole z 1789 r. zapisano, że w Warszawie należy negocjować z litewskimi mieszczanami, słowo „litewskimi” zostało zapisane nad wykreślonym słowem „warszawskimi”⁵⁷. Publiczną retorykę kownian zauważalnie korygowały ustawy Sejmu Czteroletniego, dlatego znacznie częściej odwoływali się oni do Rzeczypospolitej niż do Wielkiego Księstwa Litewskiego. W maju 1791 r. zażądano jednak, aby decyzje mógł podejmować sąd

⁵⁵ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 7 XII 1793, k. 147.

⁵⁶ [M. Swinarski], *Wiadomość o pierwiastkowej miast zasadzie w Polsce*, w: *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego...*, t. 2, s. 32–57.

⁵⁷ „[...] o wszelkie dla miasta potrzebne uszczęśliwienia jednocząc się z szl[achetnymi] magistratami Litewskimi [Warszawskimi – wykreślono L.G.] u stanów sejmujących dokładnie starać się”, LPAH, f. SA, b. 19560, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 26 III 1789, k. 43.

miejski na podstawie III Statutu litewskiego⁵⁸. Po zakończeniu obrad Sejmu Czteroletniego w dokumentach kownian znów zaczęło dominować Wielkie Księstwo.

Tabela 2. Prośby miasta Kowna do sejmów Rzeczypospolitej w latach 1776–1791

Rok	Prośby i żądania miasta Kowna	
	o charakterze politycznym	o charakterze lokalnym
1776	Supremacja religii katolickiej	Potwierdzenie wszystkich przywilejów, dekretów sądowych oraz ustaw zapewniających status miasta i własność, przeniesienie „jakiegokolwiek” zebrania państwowego, zwrot magazynu generalnego i komory celnej, zakaz przekazywania dochodu z rzek i ich brzegów w mieście dla prywatnych osób, rozwiązanie sporów pomiędzy katolikami i protestantami w Sądzie Asesorskim WKL
1784	?	Przeniesienie Komisji Skarbowej lub Trybunału WKL kadencji ruskiej, zezwolenie na budowę mostów przez Niemen i Wilię
1789	Powoływanie delegatów miejskich z prawem głosu na każdy Sejm	Ochrona przed kupcami zagranicznymi, przeniesienie do Kowna Komisji Skarbowej WKL, zwrot komory celnej
1789–1790	Powoływanie delegatów miejskich z prawem głosu na każdy Sejm	Zahamowanie migracji Żydów do miasta, zmuszenie szlachty do posłuszeństwa wobec magistratu i porządków miejskich, przekazanie do kompetencji magistratu obowiązku kwaterunku żołnierzy, założenie generalnej komory podatkowej dla skór, wytwórni dla skór i wojskowej, nadanie przywilejów dla cechów, przyznanie pożyczki w wysokości 50 000 zł
1791	–	Zabronienie Żydom zamieszkiwania w mieście, integracja sąsiedniego prywatnego miasteczka Radziwiłłów – Wiliampola z miastem Kownem, zwrot komory celnej, ograniczenie handlu cudzoziemców, zezwolenie na budowę mostów na Niemnie i Wilii, założenie zależnego od magistratu oddziału milicji, zapewnienie efektywnej pracy oraz zarobków dla urzędników kowieńskiego Sądu Apelacyjnego

Źródło: LPAH, f. SA, b. 19587, Prośba miasta Kowna do J[asnie] O[święconego] J[ego] mści Kanclerza W[ielkiego] K[sięstwa] L[itewskiego] o Pana N[ajjaśniejszego] N[ajlaskawego], 1776, k. 423–423a; *ibidem*, Druga prośba z projektem do konstytucji od miasta Kowna, 1776, k. 423a–425; *ibidem*, Ubezpieczenie i warunek dla miasta naszego Kowna, 1776, k. 425–425a; *ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 14 X 1784, k. 655a; LPAH, f. SA, b. 13875, Instrukcja magistratu miasta Kowna dla delegatów kowieńskich w Warszawie, 4 VII 1789, k. 83–84a; *ibidem*, Instrukcja magistratu miasta Kowna dla delegatów kowieńskich w Warszawie, 11 XII 1789, k. 158–161; LPAH, f. SA, b. 19560, Instrukcja magistratu miasta Kowna dla delegatów kowieńskich w Warszawie, 28 V 1791, k. 105a–107.

⁵⁸ „Żeby regestr z Statutu Litewskiego całkiem służył sądowi miejskiemu”, *ibidem*, Instrukcja magistratu miasta Kowna [dana] delegatom kowieńskim w Warszawie, 28 V 1791, k. 106.

Analizując prośby miasta z lat 1776–1791 (zob. tab. 2), można zauważyć, że najwięcej uwagi poświęcono wzmocnieniu handlu i produkcji miasta, ale prośby kownian zmieniały się wraz z ewolucją państwa. Największe nadzieje były związane z handlem, który miał zapewnić powrót przeniesionej z Jurborka komory celnej i założenie ustalonego konstytucją z XVII w. magazynu. W czasie Sejmu Czteroletniego zostały one zmodyfikowane wraz ze zmianami politycznymi – magazyn generalny został zamieniony na nowo wprowadzoną generalną komorę podatkową dla skór. Kownianie starali się wykorzystać pograniczne położenie geograficzne miasta. Akcentowano to w instrukcjach, a w czasie Sejmu Czteroletniego liczone, że w Kownie można przetwarzać zebrane skóry, ich sprzedaż w Prusach przyniosłaby bowiem państwu większe dochody. Proponowano założenie w mieście wytwórni wojskowej, produkującej nie tylko strzelby i szable, ale również mundury i obuwie dla wojska, potrzebne z powodu aukcji wojska w 1788 r. Tak jak inne miasta Litwy, Kowno uskarżało się na brak rynku zbytu. Dlatego z początku proszono o przeniesienie do miasta „jakiegokolwiek” zjazdu państwowego, później prośbę skonkretyzowano, dążąc do przeniesienia Trybunału litewskiego kadencji ruskiej lub samej Komisji Skarbowej Litewskiej. Konkurencja między miastami w zakresie lokalizacji sejmu, trybunału, sejmików oraz innych instytucji państwowych była charakterystyczna dla Wilna, Grodna, Mińska i innych miast. Prośby kownian w sprawie przeniesienia Komisji Skarbowej, podobnie jak i przeniesienie Trybunału, były niewykonalne tylko na pierwszy rzut oka. Z jednej strony wskazują one, w jak trudnej sytuacji znalazło się miasto i jak trudno było mu się wydostać z tego ślepego zaułka, nie można jednak zapominać, że w Komisji Skarbowej Litewskiej udzielała się również szlachta powiatu kowieńskiego, z którą mieszczenie utrzymywali kontakty. Byli to Michał i Jakub Kosakowscy, Adam Kozakowski, Antoni Prozor oraz prezes Komisji Dobrego Porządku Michał Antoni Zaleski⁵⁹. Z Komisją Skarbową stale kontakty mieli sami kownianie.

Wzmocnienie pozycji Wilna, jako stolicy, w ocenach kownian było bardzo istotnym czynnikiem. Łudzili się, pisząc do Departamentu Policji, że w przypadku odbudowy rezydencji królewskiej w Wilnie (co również w ówczesnych warunkach nie było możliwe) wzrosły handel do Wilna przez Kowno, jak to miało miejsce 200 lat wcześniej⁶⁰. Dlatego pozytywnie przyjęto wiadomość o ustawie sejmu grodzieńskiego 1793 r. o przeniesieniu centralnych instytucji Wielkiego Księstwa Litewskiego do Wilna.

Prośby w sprawie brzegów rzek w mieście zostały przekierowane do Komisji Skarbowej i Departamentu Policji oraz utworzonej później Komisji Policji.

⁵⁹ R. Šmigelskytė-Stukienė, E. Brusokas, L. Glemža, R. Jurgaitis, V. Rakutis, *op. cit.*, s. 269–270.

⁶⁰ LPAH, f. SA, b. 19587, Memoriał magistratu kowieńskiego do Rady Nieustającej i Departamentu Policji, 1777, k. 450.

Kownianie starali się wykorzystać również bliskość traktu z Warszawy do Petersburga, w 1784 r. wybudowali dość przestronny dwukondygnacyjny zajazd, a później nawet dwukrotnie prosili o pozwolenie na budowę dwóch mostów – na Niemnie i Wilii. Mosty postawiono jednak w pośpiechu dopiero w czasie powstania 1794 r. i bardziej ze względów militarnych⁶¹. Chcąc wykorzystać możliwości prawa o miastach, mieszczanie dążyli do zwiększenia posłuszeństwa szlachty wobec magistratu, ograniczenia handlu przez cudzoziemców oraz praw Żydów. Zgodnie z prawem o miastach miasteczka znajdujące się obok większych miast miały być włączone w przestrzeń większych miast. Kownianie mieli zamiar zintegrować z miastem znajdujące się po drugiej stronie Wilii prywatne miasteczko Radziwiłłów – Wiliampol.

Podróże delegatów na sejm trwały od miesiąca do trzech. Wyprawy najczęściej opłacano z kasy miejskiej, chociaż możliwa była również – szeroko w innych wypadkach stosowana – praktyka dodatkowego opodatkowania mieszczan i chłopów czynszowych⁶². W niektórych przypadkach delegaci otrzymywali za swoją podróż wypłatę, czasem wozili drogę prezenty dla uzyskania poparcia miejskich postulatów. Delegaci najczęściej otrzymywali diety przed wyjazdem, a po powrocie byli zobowiązani do rozliczenia się z wydatków. Udając się do Warszawy, najczęściej wyprawiali się do Grodna miejskim wozem, a dalej kareta pocztową. Ponieważ zachowała się jedynie mała część dokumentów finansowych, można przedstawić zaledwie dwa przykłady, które pokazują, że miesięczna wyprawa dwóch delegatów stanowiła od 8 do 14% całego rocznego budżetu miasta (zob. tab. 3), a to tylko najkrótsze podróże, niektóre były nawet trzykrotnie dłuższe. Czasami delegaci wyruszyli dwa razy do roku (1764, 1789). Dlatego skargi zarówno magistratu, jak i Komisji Dobrego Porządku na zbyt duże wydatki delegatów nie powinny dzisiaj dziwić.

Jeszcze jedna ciekawostka, która może być przedmiotem dalszych badań, to związek wypraw delegatów na sejm z iluminacjami ratusza kowieńskiego z okazji imienin i koronacji Stanisława Augusta. Iluminację takową po raz pierwszy zorganizowano 3 sierpnia 1752 r. na chwałę króla Augusta III⁶³. Po raz drugi w 1759 r., kiedy przez Kowno przejeżdżał książę kurlandzki Karol Kristian Wettyn⁶⁴. Wtedy

⁶¹ L. Glemža, *Statybos ir pertvarkymai XVIII a. antrosios pusės Kaune*, w: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė, kultūra, edukacija*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2015, s. 283–285, 289–293.

⁶² O tym, krytykując katolików, wspomnieli delegaci protestantów kowieńskich do sejmu; LPAH, f. SA, b. 19587, *Usprawiedliwienie i odpowiedz z strony obywatelów miasta [J[ego] K[rólewskiej] m[i]ł[ości] i Rzeczypospolitej Kowna Augustionis Religionis* na skrypt, czyli projekt drukowany przez Stefana Głębockiego wójta kowieńskiego, z obelżeniem dysydentów tegoż miasta Kowna współ obywatelów rozrzucony pod tytułem w nadmienieniu o nieszczęśliwościach miasta Kowna, 1776, k. 426a, nie potwierdzają tego jednak inne źródła.

⁶³ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 17 VII 1752, k. 3–3a.

⁶⁴ *Ibidem*, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 20 III 1759, k. 114.

marszałek kowieński Antoni Zabiello chwalił się, że iluminacja odbyła się na jego polecenie⁶⁵, w 1764 r. zaś na polecenie władz centralnych z okazji koronacji Stanisława Augusta⁶⁶, a od sejmu 1776 r. najpewniej z inicjatywy samych mieszczan i miały miejsce co roku⁶⁷. W każdym razie tradycje iluminacji i przebudowa ratusza kowieńskiego w latach 1771–1780, ozdobionego monogramami Stanisława Augusta, pokazują wzrost prestiżu króla⁶⁸, z którym wiązano nadzieję na poprawę losu miasta, jeszcze przed rozpoczęciem Sejmu Czteroletniego.

Tabela 3. Wydatki miasta Kowna na delegatów na sejmy Rzeczypospolitej w 1784 i 1791 r.

Wyszczególnienie	1784	1791
Miejsce obrad sejmu	Grodno	Warszawa
Liczba dni spędzonych w podróży	35	33
Źródła wydatków i pensji dla delegatów	kasa miejska	pożyczka
Wydatki na podróż i pensje (zł)	1002	?
Wydatki na prezenty (zł)	2700	?
Wydatki na delegatów ogółem (zł)	3702	3600
Roczne wydatki miasta (zł)	26 637	44 036
Procent wszystkich rocznych wydatków miasta na delegacje	14	8

Źródło: LPAH, f. 443, a. 5, b. 534, Księga burmistrzowska dochodów i wydatków miasta Kowna, 1784, k. 194a–195; LPAH, f. 443, a. 5, b. 534a, Spis wydatków miasta Kowna w 1791–1792 roku przekazany Generalnej konfederacji WKL, 20 XII 1792, k. 198.

Podsumowanie

W okresie panowania Stanisława Augusta magistrat kowieński wysyłał delegatów na sejmy Rzeczypospolitej osiem razy. Czy to dużo w porównaniu z innymi miastami litewskimi? Z powodu braku stosownych badań trudno obecnie na to pytanie powiedzieć. W każdym razie delegatów wileńskich skłaniano do przyjazdu do Warszawy częściej niż innych. Jak pokazują badania ruchu politycznego mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego, miasta litewskie wzywano do Warszawy

⁶⁵ AGAD, AR, dz. V, sygn. 18197, A. Zabiello do M.K. Radziwiłła, Czerwony Dwór, 27 III 1759, k. 53–54.

⁶⁶ LPAH, f. SA, b. 13875, Protokół posiedzenia magistratu kowieńskiego, 22 X 1764, k. 206a.

⁶⁷ Zob. LPAH, f. SA, b. 19587, Protokoły posiedzeń magistratu kowieńskiego, 7 V 1776, 15 XI 1777, 5 V 1778, k. 406a, 460, 477; LPAH, f. 443, a. 5, b. 534, Księgi burmistrzowskie dochodów i wydatków miasta Kowna, 1779–1784, k. 166, 167, 194; LPAH, f. 443, a. 5, b. 534a, k. 84, 86, 98a, 102, 146, 156.

⁶⁸ Zob. też Z. Kiaupa, *Švenčianti Stanislovo Augusto laikų Lietuva*, w: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2008, s. 149–162.

rzadziej niż miasta koronne, zawsze też zapraszano je razem⁶⁹. Przykład kowieński z badanego okresu wskazuje na aktywność i pozycje innych większych litewskich miast królewskich, które nie utraciły praw magdeburskich po 1776 r.

Od 1776 r. skład delegacji do sejmu potwierdza wielokulturowość starego Kowna. Pięć z ośmiu delegacji była złożonych z reprezentantów tak katolików, jak i luteranów. Przemiany były efektem długich procesów sądowych. Kłótnie pomiędzy delegatami miasta a miejscową społecznością luteranów na sejmie warszawskim 1776 r. powstały z powodu rosnących napięć pomiędzy elitą luterancką, które chciał wykorzystać wójt katolik⁷⁰. Podróże były kosztowne dla kasy miejskiej, dlatego nie zawsze miały poparcie w strukturach samorządu i społeczeństwie miasta. Fakt, że nie wybrano ani jednego delegata z gminy świadczy o słabości pozycji gminy kowieńskiej wobec rady.

Prośby miasta do sejmu zmieniały się wraz z warunkami ekonomicznymi kraju, przemianami w administracji państwowej i potrzebami państwa. Kownianie mieli zamiar wykorzystać tę sytuację dla podniesienia miasta z upadku, podobne nadzieje wiązali także z poparciem państwa i króla, dlatego starali się być pożyteczni dla kraju. W listopadzie 1789 r. magistrat kowieński pisał w instrukcji delegatom do sejmu w Warszawie: „Przy dobrze używanych przywilejach, prawach, z pomnożonego handlu była sława, czynił się obywatel bogatym, bogactwem swym stawał się krajowi wygodnym, czynił monarchy wspaniałość i zaszczyt, tak daleko dziś z trudnością nawet wyżywieniu własnemu pracą rąk wystarczający bogatym się uczynić nie może, a za tym i o swój pierwszej sławy monarchy przez ubóstwo swoje, jeżeli łaską i pomocą równo na wszystkich mieszkańców dzielną Najjaśniejszego Pana i Najjaśniejszej Rz[eczy]p[ospo]l[i]tej nie będzie wsparty, wrócić nie potrafi”⁷¹. Jednak przez 25 lat ani sejm, ani władza centralna nie spełniły żadnej prośby miasta, z wyjątkiem przypadków przewidzianych we wspólnych prawach dla miast (w 1776 r. dla miast litewskich, a 1791 r. dla miast całej Rzeczypospolitej).

Niewątpliwie wyprawy delegatów kowieńskich były inspirowane przez władzę centralną i inne miasta. Kowno nie było uprzywilejowane w takim stopniu jak stołeczne Wilno i nie miało prawa wysyłać swoich reprezentantów na elekcję królów i sejmu, lecz kownianie otrzymali zaproszenie w 1764 r., co ujawnia protokół posiedzenia magistratu. Z powodu braku informacji źródłowej nie udało się wyjaśnić, kto zaprosił kownian do Warszawy po raz pierwszy. Mogli to być

⁶⁹ Według K. Zienkowskiej do kwietnia 1791 r. odbyło się 6 zjazdów delegatów miast w Warszawie, tym razem miasta litewskie, które straciły prawa magdeburskie po 1776 r., otrzymały tylko 1 zaproszenie, miasta litewskie, które nie straciły tych praw – 4, a Wilno – 5; *eadem, op. cit.*, s. 36; L. Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų...*, s. 42–66.

⁷⁰ R. Civinskas, L. Glemža, *op. cit.*, s. 69–71.

⁷¹ LPAH, f. SA, b. 13875, Instrukcja magistratu miasta Kowna dla delegatów kowieńskich w Warszawie, 11 XII 1789, k. 158–161.

dygnitarze Wielkiego Księstwa, szlachta kowieńska, a także mieszczenie litewscy oraz warszawscy. Najpewniej tylko do Grodna w 1784 r. magistrat kowieński wysłał delegatów z własnej inicjatywy. Prawdopodobnie w 1776 r. delegaci wyjechali na zaproszenie dygnitarzy litewskich, w latach 1789–1790 zaś niewątpliwie z inicjatywy magistratu Starej Warszawy, a w 1791 r. na zaproszenie plenipotentów miast. Z kolei w 1793 r. magistrat grodzieński zapraszał do Grodna, w imieniu wszystkich miast Rzeczypospolitej.

Streszczenie

Chociaż w skali całej Rzeczypospolitej Obojga Narodów Kowno było miastem stosunkowo niewielkim, jego pozycja w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVIII w. była wyjątkowa. W czasach panowania Stanisława Augusta Kowno wysłało swoich przedstawicieli na sejm aż osiem razy. W 1764 r. delegaci Kowna jeździli do Warszawy dwa razy: na sejm elekcyjny i sejm koronacyjny. Przedstawiciele Kowna byli też obecni na sejmie w 1776 r., w czasie dyskusji nad statusem miast Wielkiego Księstwa Litewskiego. W 1784 r. delegacji kowieńskiej na sejm w Grodnie udało się nawet uzyskać audiencję u króla. W czasie Sejmu Czteroletniego przedstawiciele Kowna przyjęli zaproszenie rajców Warszawy i odwiedzili stolicę aż trzy razy w 1789 i 1791 r. Za przykładem innych miast litewskich Kowno wysłało też swego przedstawiciela na zakończenie sejmów grodzieńskich w 1793 r.

Instrukcje poselskie z lat 1776–1791 pokazują, że zdecydowana większość postulatów kowieńskich koncentrowała się wokół spraw lokalnych, z nadzieją na przezwycięzenie stagnacji gospodarczej. Niemniej, w wymiarze długofalowym, horyzont kownian poszerzył się na sprawy dotyczące wszystkich miast Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony. Przemiana ta była skutkiem przede wszystkim zjazdów przedstawicieli miast Rzeczypospolitej zwoływanych przez magistrat Warszawy w czasie Sejmu Czteroletniego.

Delegates of the City of Kowno (Kaunas) to the Sejm of the Commonwealth in the Second Half of the Eighteenth Century Summary

Although on the scale of the Polish-Lithuanian Commonwealth, Kowno (Kaunas) was a relatively small town, it had a unique position in the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the eighteenth century. During the reign of King Stanislaus Augustus, Kowno burghers sent their delegates to the Sejm eight times. In 1764, Kaunas delegates went to Warsaw twice, to watch the election and coronation procedures at the Sejm. In 1776, when the Sejm discussed the status of the towns of the Grand Duchy of Lithuania, Kowno delegates were also present in Warsaw. In 1784, Kowno representatives at the Sejm session in Grodno (Hrodna) succeeded in getting an audience with the king. During the period of the Four-Year Sejm, Kowno townsmen responded to the invitations of the Old Warsaw Magistrature and visited the city three times in 1789 and 1791. Encouraged by the delegates of other Lithuanian cities, Kowno sent a representative to participate in the closing of the Grodno Sejm in 1793. In 1776–1791, instructions to the delegates reveal that the greatest part of townsmen's requests to the central government reflected their hopes of the end of the city's agricultural and economic stagnation. In the long run, however, the horizon of the Kowno burghers broadened and their interests shifted from local matters to more general problems of the cities both in the Grand Duchy of Lithuania and the Polish Crown. These changes were particularly influenced by the burghers' congresses organized by the Old Warsaw Magistrature during the Four-Year Sejm.

Bibliografia

Źródła drukowane

- 1791 m. rugpjūčio 13 d. instrukcija Kauno apygardos miestų pasiuntiniui į seimą, wyd. V. Kryževičius, „Lietuvos istorijos metraštis 1974” 1975, s. 65–70.
- „Dziennik Handlowy i Ekonomiczny” (Warszawa) 1787.
- Geros tvarkos komisijos Kaune 1786 m. kūrimo dokumentai, wyd. L. Glemža, „Kauno istorijos metraštis” 2, 2000, s. 212–213.
- Materialy do dziejów Sejmu Czteroletniego*, t. 2, oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski, Wrocław 1959.
- Volumina legum*, t. 8, Petersburg 1860.
- Z archiwum wileńskiej izby kupieckiej. Korespondencja z r. 1791 wileńskiej izby kupieckiej z jej delegatem na sejm A.F. Tyklem*, oprac. W. Studnicki, „Przegląd Historyczny” 11, nr 1, 1910, s. 112–122.

Opracowania

- Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.
- Civinskas R., Glemža L., *Kauno magistrato politinės kultūros bruožai XVIII–XIX a. sandūroje*, „Kauno istorijos metraštis” 3, 2002, s. 67–80.
- Glemža L., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas 2010.
- Glemža L., *Statybos ir pertvarkymai XVIII a. antrosios pusės Kaune*, w: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė, kultūra, edukacija*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2015, s. 276–297.
- Kiaupa Z., *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, t. 7, cz. 1, Vilnius 2013.
- Kiaupa Z., *Švenčiantis Stanislovo Augusto laiką Lietuva*, w: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2008, s. 149–162.
- Smoleński W., *Mieszczaństwo warszawskie w końcu wieku XVIII*, Warszawa 1976.
- Srogosz T., *Geneza i funkcjonowanie komisji dobrego porządku*, w: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 2, Łódź 1995, s. 152–163.
- Šmigelskytė-Stukienė R., Brusokas E., Glemža L., Jurgaitis R., Rakutis V., *Modernios administracijos tapšmas Lietuvoje. Valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius 2015.
- Zienkowska K., *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1976.

Liudas Glemža – docent, dr, pracuje na Wydziale Nauk Humanitarnych Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie. Zainteresowania naukowe: dzieje miast i mieszczaństwa, rozwój instytucji centralnych i lokalnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII w., historia miasta Kowna. E-mail: liudas.glemza@vdu.lt